

לוח תאריכים

יהודי	כללי	תאריך
פרסום הספר מעשה רקח לרב מסעוד חי רקח	שלטון שושלת קרמנלי	1835-1711
		1741
	טריפולי נכבשת בידי עלי בורגול	1793
	משפחת קרמנלי ותושבי טריפולי מגרשים את עלי בורגול;	1795
	שלטון מחמד קרמנלי	
	שלטון יוסף קרמנלי	1835-1796
	טריפולי מכריזה מלחמה על ארה"ב ("המלחמה הברברית הראשונה")	1801
	צבאות מערביים מתקיפים בסיסי שודדי הים בטריפולי;	1805
	המלחמה עם ארה"ב מסתיימת בחתימת חוזה בין הצדדים	
	"המלחמה הברברית השנייה": התחדשות המלחמה עם ארה"ב	1815
ספינות מלחמה בריטיות שמות מצור על טריפולי ומשחררות שבויים בריטים	1819	
הכבדת עול המסים על היהודים	1830	
יהודה ארביב, סוחר יהודי, מובל לתלייה וניצל ברגע האחרון בידי מרדכי מזרחי	1831	
הדחת הקאיד דוד צרור	1835-1833	
כהונה שנייה לקאיד דוד צרור; ביזה של קהילות זליתן, כיומס, מסלאטה	מאבק שליטה בין יוסף קרמנלי ובנו עלי לבין נכדו אחמד	1835
	השתלטות עות'מאנית מחודשת על לוב	1837
	הקמת התנועה הסנוסית; מגפת דבר בגיבל נפוסה ראשיתן של התנטימאת – החיטי שריף	1839
הקאיד הרב יעקב מימון	1847-1842	
ראש היהודים לוקח חלק במועצת המחוז של טריפולי	1847	
הקאיד שלום תיתו	1871-1847	
ביקור הנוסע בנימין השני	1850	
שויון זכויות לכל בני הדתות	התנטימאת – החיטי הומאיון; חיסול המרד הערבי פתיחת קו שיט בין טריפולי לאירופה	1856
הקמת ועד קהילה בשיתוף כי"ח	1860	
עלילת דם מצד נוצרים בבנגוזי;	1861	
פגיעה בבית הכנסת בבנגוזי; יהודי העיר בונים אותו מחדש	פתיחת קו דואר בידי האיטלקים	1862
בית הכנסת במצראטה נבזז ונשרף	הקמת בית דפוס ראשון בטריפולי והופעת העיתון הראשון, טרבלס אלגרב	1863
סוחרים יהודים משתתפים במימון הפרויקט	1864	
שני נציגים יהודים מתמנים למועצת העיר טריפולי	פריצת שער חדש בחומות טריפולי להקלת מעבר סחורות	1865
הצתת בית הכנסת בושאִיף בזליתן עקב הסתת קאדי מקומי	1867	
שאול רקח, מנכבדי הקהילה, נרצח; שיקום בית הכנסת בושאִיף	1868	
הקאיד משאני ארביב	1870	
הרב אליהו חזן חכם באשי בטריפולי	1871	
ייסוד בית ספר לבנים בידי היהודי האיטלקי גנטו פאגי	מגפת דבר קשה ברחבי לוב	1884-1874
	סיום התנטימאת עם עליית הסולטאן עבד אלחמיד השני	1875
		1876

יהודי	כללי	תאריך
השלטונות העות'מאניים מתירים לימוד יהודים בבתי הספר הממשלתיים; גידור בית הקברות		1880
פטירת הרב אברהם אדאדי		1884
פטירת הרב חי מימון	תחילת תקופת בצורת בת ארבע שנים	1885
ייסוד חברת "חסד ואמת" לגמילות חסדים עם נפטרים ומשפחותיהם		1886
פתיחת בית ספר איטלקי לבנות		1887
הרב רחמים חביב חכם באשי		1891-1888
פתיחת בתי ספר כ"י"ח בטריפולי לבנים ולבנות		1890
הרב דוד פאפו חכם באשי		1894-1891
פטירת הרב יעקב רקח		1891
הקמת תלמוד התורה דאר אלסרוסי		1893
יחזקאל ששון חכם באשי		1896-1894
יהודה קמחי חכם באשי		1904-1896
ניצני פעילות ציונית: קשר ראשוני עם הרצל;		1896
נשות טריפולי מקימות את חברת "עזרת נשים" לסיוע לחולים		
	הקמת בית חולים ראשון בטריפולי	1899
משבר "כופר הגיוס" – הקהילה מסרבת לשלם הכופר לאחר הגדלת הסכום פי חמישה		1901
חזקיה שבתאי חכם באשי		1904
סיום משבר כופר הגיוס; הקמת מבנה קבע לתלמוד התורה דאר אלסרוסי		1904
ביקור החוקר נחום סלושץ		
	ייסוד בנק עות'מאני	1906
	פתיחת סניף של "בנקו די רומא" בטריפולי	1907
לראשונה מספר יהודים מגויסים לצבא העות'מאני נציגי JTO מבקרים בקירנאיקה לבחינת הרעיון של הקמת בית לאומי במחוז	מהפכת "התורכים הצעירים"; קביעת חוקה לנתיני האימפריה העות'מאנית; בחירות לפרלמנט העות'מאני בית קולנוע ראשון בטריפולי	1908
	בצורת בלוב; הופעת העיתון <i>Eco di Tripoli</i> – עיתון כללי באיטלקית בעריכת יהודי מגפת דבר מכה בלוב	1909
		1910
מהומות נגד יהודי לוב; הופעת העיתון אלדרדניל		1911
	לוב נכבשת בידי איטליה	אוקטובר 1912
השלטונות האיטלקיים מוציאים צו הקובע את מעמד הקהילה היהודית; ביטול האוטונומיה של ועד הקהילה בטריפולי; בית הכנסת בושאגף נשרף בשוגג אליהו נחאייסי פועל להקמת ארגון ציוני		1913
	"המרד הערבי" – מרד נגד האיטלקים במחוז טריפוליטניה	1923-1915
הממשל האיטלקי מעניק מעמד רשמי לקהילה היהודית; צו לכינון מועצת קהילה; הקמת "חברת ציון"		1916
		1917
כינון "המועצה הגדולה של הקהילה היהודית"; בחירות לוועד הקהילה	הכרזה על "מודוס וינדי" עם הסנוסים בקירנאיקה	אפריל אוגוסט

תאריך	כללי	יהודי
1919	השלטונות האיטלקיים מגיעים להסכמה עם קבוצת מורדים לגבי חקיקת חוק יסוד שיקנה עצמאות או אוטונומיה מסוימת למחוז טריפוליטניה; לא מומש למעשה	
1920		ייסוד אגודת הספורט "מכבי טריפולי"; הופעת העיתון דגל ציון ; ייסוד ארגונים לעזרה הדדית; מהומות נגד יהודי טריפולי ובנגזי על רקע האירועים בארץ ישראל הרב אליהו הרטום רב ראשי
1923-1920	גיוזפה וולפי המושל האיטלקי	
1921	מוסוליני והמפלגה הפשיסטית עולים לשלטון באיטליה	חילוקי דעות בקהילה סביב סוגיית המסים; הקמת סיעת "אחדות והתקדמות", המוציאה את השבועון ההתעוררות
1922		הקמת ארגון נשים ציוניות ADEI הגעת שליח היישוב אברהם אלמליח
1923	דיכוי ההתנגדות המזוינת במחוז טריפוליטניה; השלמת הכיבוש מחדש של אזור החוף	ייסוד "ההסתדרות הציונית הטריפוליטנית"; עלייה חלוצית ראשונה מלוב; הקמת תנועת "הנוער היהודי הטריפוליטאי"
1924		
1926	ביקור מוסוליני בלוב	הקמת ארגון-גג לארגונים היהודיים – "איחוד האגודות היהודיות"
1928	הצבא האיטלקי משלים את הכיבוש מחדש של האזורים הפנימיים	משבר בבחירות לוועד הקהילה בטריפולי; ניהול הרב דריו דיסני רב ראשי
1929	ביקור מלך איטליה בלוב	הקמת ארגון "בן-יהודה"; הופעת העיתון המבשר העברי ; חוק חדש מצמצם את האוטונומיה של הקהילות; מונסטרו מתפטר מתפקידו
1930	הקהילה נמסר לפקיד איטלקי לא-יהודי, אלברטו מונסטרו דיכוי ההתנגדות המזוינת במחוז קירנאיקה	ארגון "בן-יהודה" פותח את בית הספר "התקווה"; הממשל האיטלקי מחיל חובת נוכחות בבתי הספר בשבת; התקפה על הרובע היהודי בטריפולי הרב גוסטבו קסטלבלונייזי רב ראשי
1931-1930		פתיחת ביי"ס יהודי בבנגזי בסיוע הממשל האיטלקי החלת חובת התייצבות לעבודה בשבת על עמילי המכס
1931	השלטונות האיטלקיים מוציאים להורג את מנהיג המרד הערבי עומר אלמכיתאר	משבר בין ראשי הקהילה, הרב הראשי והמושל האיטלקי סביב פרשיית נישואין עם קטינה; הרב הראשי מתפטר ומגורש מלוב; משלחת יהודי לוב למכבייה השנייה
1932		החלת "חוקי השבת" על הסוחרים; המושל האיטלקי מעניש במלקות שני יהודים שסגרו את חנויותיהם בשבת
1933-1935	שלושת המחוזות פזאן, טריפוליטניה וקירנאיקה מאוחדים למושבה לוב המושל איטלו בלבו	מוסוליני מכריז על עצמו "מגן האסלאם" – המפלגה הפשיסטית מבקשת להתקרב לעולם הערבי
1934		
1935		
1936		
1937	ביקור מוסוליני בלוב	מוסוליני נפגש גם עם הנהגת הציבור היהודי הרב אלדו לאטס מרומא רב ראשי
1944-1937		
1938		
יולי	פרסום מניפסט הגזע האיטלקי	

יהודי	כללי	תאריך
איסור על יהודים ללמוד עם איטלקים בבתי ספר תיכוניים; פרסום חוק בדבר הוצאת היהודים מבתי הספר הממלכתיים		ספטמבר
	חקיקת החוקים "להגנה על הגזע האיטלקי"	אוקטובר 1939
	לוב מוכרזת רשמית חלק מאיטליה מלחמת העולם השנייה	ינואר 1940
הממשל האיטלקי אוסר על פעילות ציונית	איטליה מצטרפת למדינות הציר ונכנסת למלחמת העולם; מות איטלו בלבו; הפצצות בנות הברית בטריפולי; כוחות איטלקיים פולשים לשטח שבשליטת הבריטים בצפון אפריקה	יוני
יהודים נתיני מדינות האויבות לציר נכלאים במחנות מעצר	הוראה על גירוש כל הנתינים הזרים מלוב	ספטמבר 1941
המונופול של יהודי טריפולי על הסחר הסיטונאי מבוטל	הבריטים כובשים את קירנאיקה; כניסת כוחות גרמניים לטריפולי	ינואר 1941
הרעה משמעותית במצב הקהילות; התקפות על יהודי בנגזי; הקמת "חברת נשים בטריפולי" לסיוע לנפגעי המלחמה	כוחות הציר כובשים את קירנאיקה בחזרה	פברואר אפריל
	כיבוש בריטי שני בקירנאיקה	נובמבר 1942
גירוש מאות יהודים בעלי נתינות זרה מוסוליני מורה על "דילול" האוכלוסייה היהודית בלוב; פינוי יהודי קירנאיקה למחנה ג'אדו	מתקפת הנגד השנייה של הציר כוחות רומל מגיעים עד מצרים ונעצרים באלעלמין	ינואר פברואר
החמרת החקיקה האנטישמית; אלף יהודים מטריפולי נשלחים למחנה כפייה	הטלת גיוס חובה על תושבי לוב	מאי יוני
	קרב אלעלמין – כוחות בנות הברית הודפים את הציר; פלישת בנות הברית ללוב	אוקטובר
תחילת שיקום קהילות קירנאיקה		נובמבר-דצמבר 1943
שחרור העצורים במחנות הכפייה חידוש הפעילות הציונית; פתיחה מחדש של בית הספר העברי בבנגזי; חיילים מא"י מסייעים בשיקום קהילות קירנאיקה ובפעילות ציונית	בריטניה משלימה את כיבוש לוב הקמת משטר צבאי בריטי	ינואר מרץ והלאה
יהודים מלוב הכלואים באיטליה נלקחים למחנות ריכוז באירופה; חזרת הכלואים ממחנה ג'אדו לבתיהם שליחי היישוב מגיעים ללוב		אוקטובר 1944
ביקור משה שרת; הגעת ישראל גור, שליח המוסד לעלייה ב'		אפריל
הקמת הכשרה חקלאית בחוות זאויה שחרור הכלואים במחנות ריכוז באירופה		נובמבר 1945
3 ימי מהומות נגד יהודי טריפולי וערים אחרות צעירי הקהילה מקימים ארגון להגנה עצמית		נובמבר 1946
ראשית העלייה לא"י בהעפלה הבלתי לגלית		1946

יהודי	כללי	תאריך
(עד הקמת המדינה); הקמת הכשרה עירונית בטריפולי		1947
תקריות ומהומות אנטי-יהודיות בעקבות ההכרזה באו"ם על תכנית החלוקה		נובמבר-דצמבר
למרות הקמת מדינת ישראל הממשל הבריטי ממשיך לאסור על עלייה		1948
מהומות נגד יהודי טריפולי; ארגון ההגנה העצמית פועל להדיפת הפורעים; התקפות על יהודי בנגוזי; יהודים מערי השדה נוהרים לטריפולי		יוני
תקופת העלייה הגדולה		1951-1949
תנועות הנוער מתאחדות ל"ברית חלוצים דתיים – בני עקיבא"; הממשל הבריטי מתיר ליהודי לוב לעלות למדינת ישראל; הגעת שליח העלייה ברוך דובדבני		1949
	עצרת האו"ם מחליטה שעל לוב להיות מדינה עצמאית עד 1952	ינואר
יציאת אניות עולים ראשונות לארץ		מרץ
ביקור יצחק רפאל, ראש מחלקת העלייה בסוכנות היהודית		אפריל
יהודי ערי השדה מתרכזים בטריפולי		יוני
ממשלת לוב מורה על סגירת משרד העלייה כ-5000 יהודים נותרו בלוב	סוף הכיבוש הבריטי	יולי-נובמבר
	הכרזת העצמאות של לוב	1951
		1952
ממשלת לוב אוסרת על העלייה לארץ ישראל, סוגרת את תנועות הנוער היהודיות ואוסרת כל פעילות ציונית	המלך אידריס אלסנוסי	1969-1952
סגירת בית הדין הרבני בידי השלטונות	לוב מצטרפת לליגה הערבית	1953
	חוקיקת חוק האזרחות, המפלה יהודים לרעה	1954
	גילוי נפט בלוב; הענקת זכיון לשתי חברות אמריקאיות ממשלת לוב מתחילה ליישם את החרם הערבי על ישראל	1956
		1957
		1958
ממשלת לוב מוציאה צו לפיזור ועד הקהילה של טריפולי; במקום הוועד ממונה נציג מוסלמי		1960
סגירת בית הספר של כ"ח	תחילת ייצוא הנפט	1961
ביקור הוועד היהודי האמריקני		1967
מלחמת ששת הימים – יהודי לוב מוכנסים למעצר; כמה מבני הקהילה נרצחים. לאחר המלחמה עוזבים רוב היהודים את לוב		
כ-300 יהודים נמצאים בלוב – סובלים הטרדות ורדיפות	הפיכה צבאית – מועמר קדאפי משתלט על לוב. הלאמת הפעילות הכלכלית, כולל תעשיית הנפט	1969
חוק המנשל את היהודים מנכסיהם. עזיבת שארית היהודים	ממשלת לוב מורה על סגירת בסיסים של חילות האוויר האמריקאי והבריטי; הלאמת רכושם של תושבים איטלקים	1970
בתי העלמין נהרסים בפקודת המשטר	קדאפי מכריז על "מהפכה תרבותית". מטוס נוסעים לובי מופל בטעות בידי חיל האוויר הישראלי	1973
דיווח על 16 יהודים שנותרו בלוב		1976
	קדאפי מכריז על "מהפכה עממית"	1977

יהודי	כללי	תאריך
	מטוסים אמריקאיים מפילים שני מטוסים לוביים מעל מפרץ סרת	1981
	בריטניה מנתקת את הקשרים הדיפלומטיים עם לוב	1984
	צבא ארה"ב מפציץ בטריפולי ובבנגזי, בתגובה לפיגוע בברלין שבו נהרגו חיילים אמריקאים	1986
	פיצוץ טיסה 103 של חברת פאן-אם מעל לוקרבי, סקוטלנד	1988
	האו"ם מטיל עיצומים על לוב בשל מעורבותה בפיצוץ פאן-אם	1992
	השעיה חלקית של העיצומים בעקבות הסגרת חשודים בפיצוץ פאן-אם לבית הדין הבין-לאומי בהאג	1999
	ממשלת לוב חותמת על עסקה לתשלום פיצויים למשפחות קרבנות פאן-אם	2003
	מועצת הביטחון מסירה את העיצומים מעל לוב	אוגוסט
	לוב מודיעה על ביטול תכניתיה לייצור נשק להשמדה המונית	ספטמבר
	ארה"ב מודיעה על הסרת העיצומים החד-צדדיים	דצמבר
		2004

ביבליוגרפיה

-- **השומר אמת**, ההדירו פי זוארץ ופי תייר, תל אביב תשל"ו.
 מי אהל, **גשר**, תל אביב תשט"ו.
 --, איש נדהם, ירושלים תשכ"ג.
 אי אלמליח, "מחיי היהודים בטרופוליטניה", **מזרח ומערב ג**
 (תרפ"ט), עמ' 50-55, 124-135.
 --, "ממנהגי היהודים בטרופוליטניה: חתונה יהודית בטרופולי",
הד ירושלים, שנה א (ת"ש), גלי מז-מח, עמ' 2-3.
 --, "בתי-הכנסת בטרופולי", **סיני** יג (תש"ג), עמ' קלז-קנה.
 --, "בין שוכני המערות בטרופוליטניה", **הד המזרח**, שנה ב
 (תש"ג), גלי יא (יח), עמ' 5; גלי יב (יט), עמ' 8-9.
 --, "הציונות בטרופוליטניה ומחוללה", **הד המזרח**, כרך ג
 (תש"ד), גלי א, עמ' 7-8.
 --, "ערי הפרעות בטרופוליטניה", **הד המזרח**, כרך ד (תש"ד),
 גלי כח, עמ' 6-7; גלי ל, עמ' 6; גלי לא, עמ' 8-9; גלי לב, עמ'
 8; גלי לג, עמ' 9.
 אי אמר, "תשמישי קדושה לוביים", **עדות**, מס' 1, תשרי תשנ"ו,
 עמ' 21-25.
 אי ארביב, **הסטטוס המשפטי של היהודים בלוב**, בת ים 1984.
 אי ארביב, פי ארביב ווי ארביב, "שלושים שנה למאורעות
 הדמים בטרופוליטניה (לוב) 1945-1975", **הגשר**, בת ים
 תשל"ו.
 יי ארביב, **אלבום הבולים: פרקי זכרונות מארץ לוב**, כפר סבא
 1995.
 אי ארן, "רדיפות יהודי לוב", **ילקוט מורשת** לג (תשמ"ב), עמ'
 153-156.
 יי ארנון, "תנועת 'החלוץ' בטרופולי וקשריה עם הקיבוץ הדתי,
 1944-1948", **פעמים** 44 (תש"ן) עמ' 132-157.
 זי בוארון, **בלוב הדובדבן: אסופת דברים על זיקת יהודי
 לוב לארץ ישראל מוקדשת לזכרו של ר' ברוך דובדבני**,
 נתניה תשנ"ג.
 --, **מקור השמחות: מנהגי חתונה בקהילות לוב**, נתניה 1994.
 אי ביטון (עורך), **אור יהדות לוב, כולל אוסף מנהגי יהודי
 לוב וטרופולי הי"ו, שורשים וטעמיהם על-פי המקורות
 ובסופו זמירות יה"ל**, ביריה תשל"ח.
 יי בנימין, **ספר מסעי ישראל**, תרגם ד' גורדון, ליק תרי"ט
 (המהדורה הגרמנית - הנובר 1859).

רשימת הקיצורים

בנקובר, בין יהודי טריפולי = יי בנקובר, "בין יהודי טריפולי",
חמש שנים: יומן של חייל עברי, תל אביב תש"ה, עמ'
 235-254.

דה פליציה, יהודים = ר' דה-פליציה, **יהודים בארץ ערבית:
 יהודי לוב בין קולוניאליזם, לאומיות ערבית וציונות
 (1835-1970)**, תל אביב 1980.

הגיד מרדכי = מ' הכהן, **הגיד מרדכי: קורות לוב ויהודיה
 ישוביהם ומנהגיהם**, ההדיר ה' גולדברג, ירושלים תשל"ט.
 הכהן, מסעות = מ' הכהן, "יומן מסעות של מרדכי
 בטרופוליטניה בשנת תרס"ו 1906", **גנזים ג** (1969), עמ'
 45-90.

זוארץ, יהדות לוב = פי זוארץ ואחרים (עורכים), **יהדות לוב,
 ועד קהלות לוב בישראל**, תל אביב 1960.

מוסנון, מכתבים = מ' מוסנון, **מכתבים מן המדבר**, עין חרוד
 תש"ד.

סימון, הקהילה היהודית = ר' סימון, **הקהילה היהודית בלוב
 בשלהי התקופה העות'מאנית**, תל אביב תשל"ח.

סלושץ, ספר המסעות = ני סלושץ, **ספר המסעות: מסעי בארץ
 לוב**, שני כרכים, תל אביב תרצ"ח-תש"ג.

ארכיונים

אצ"מ = הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים.

ספרים ומאמרים

עי אברמסקי-בליי, "השפעת מלחמת העולם השניה על יחסי
 יהודים-ערבים בלוב ובתוניסיה", **שורשים במזרח ג** (1991),
 עמ' 233-272.

--, "תגובת יהודי לוב למלחמת העולם השניה", **דברי הקונגרס
 העולמי האחד-עשר למדעי היהדות**, חטיבה ב, כרך שני,
 ירושלים תשנ"ד, עמ' 273-280.

--, (עורכת), **פנקס הקהילות: לוב תוניסיה - אנציקלופדיה
 של הישובים היהודיים למן היווסדם ועד לאחר שואת
 מלחמת העולם השניה**, ירושלים תשנ"ז.

--, "הנצחת קהילות ישראל בלוב ובתוניסיה", **שורשים במזרח
 ד** (1998), עמ' 156-182.

א"ח אדאדי, **ויקרא אברהם**, ליוורנו תרכ"ה.

מ' גייעאן-זרקין, **פרקים בתולדות יהדות לוב: קהילת מצראתא בסוף תקופת הכיבוש האיטלקי**, תל אביב תשמ"ד.

מ' גייעאן, **ענפי זית: לזכרו של הרב יוסף (סוסו) תשובה**, נתניה 1989.

-- **זהר משה: לזכרו של הרב משה בלולו**, נתניה 1992.

-- **מעלה הרכ"ס: לזכרו של הרב כמוס סופר**, נתניה 1993.

-- **גשר חסון: לזכרו של הרב כליפא ג'רמון-חסאן ור' שמעון חסאן**, נתניה תשנ"ח.

-- **גשר הדקר**, נתניה 2003.

י' גלבר, **תולדות ההתנדבות**, כרך ג: **נושאי הדגל**, ירושלים תשמ"ג, עמ' 8-31, 95-131.

ב' דובדבני, **"יהודי טריפולי ולוב"**, **שלוחות ח** (תש"י), עמ' 26-29.

-- **"חיסול גולת לוב"**, **דפי עליה** 22 (תשי"ב), עמ' 6-12.

-- **"פרקים בעליית גולת לוב"**, בתוך א' וסרטיל (עורך), **על תולדות קהילות תוניסיה ולוב** (ספרית המורה הדתי, תולדות ישראל, ב), ירושלים תשל"ז, עמ' 40-52.

י' דומניץ, **"גולת לוב וחיסולה"**, **דפי עליה** 22 (תשי"ב), עמ' 13-16.

ב' הוס, **על אזני פז: הקבלה של ר' שמעון אבן לביא**, ירושלים תש"ס.

א' הטל, **"פרסומים על יהדות לוב: רשימה ביבליוגרפית"**, **ספונות ט** (תשכ"ה): **ספר הזכרון ליצחק בן-צבי**, עמ' שפה-שפח.

-- **"האוכלוסיה היהודית והכללית בלוב"**, בתוך ד' נוי (עורך), **שבעים סיפורים וסיפור מפי יהודי לוב**, ירושלים 1967, עמ' 232-236.

-- **העתונות היהודית בצפון אפריקה**, ירושלים תש"ס.

-- **יהדות צפון אפריקה: ביבליוגרפיה**, ירושלים תשנ"ד.

ח"י הירשברג, **תולדות היהודים באפריקה הצפונית מימי קדם ועד ימינו**, א-ב, ירושלים 1965.

-- **"המימונה וחגיגות אסרו חג של פסח"**, בתוך הנ"ל (עורך), **זכור לאברהם: קובץ מאמרים לזכר ר' אברהם אלמליח**, ירושלים תשל"ב, עמ' 206-235.

מ' הראש, **"הדפוס העברי בטרפולי שבלוב"**, **קרית ספר**, שנה נט (תשמ"ד), ב-ג, עמ' 625-634; **תיקונים והוספות, קרית ספר**, שנה סא (תשמ"ו-תשמ"ז), עמ' 375-376.

מ' ורדי, **בצאת ישראל מלוב**, ירושלים תשמ"ו.

ב' זוארץ (עורך), **כתר פז**, נתניה 1998.

פ' בנעטיה (עורך), **שירו לנו משיר ציון**, בת ים תשס"א.
י' בן-עמי, **"מנהגי חתונה בלוב"**, **שבט ועם**, סדרה שנייה א (ו), תשל"א, עמ' 181-184.

ש' ברנשטיין, **"מחזור טריפולי, פייטניו ופיוטיו"**, **סיני** יט (תש"ו), עמ' צט-קד, רח-ריז, שיג-שלז; כ (תש"ז), עמ' סו-עו.

א' ברקאי-גואטה, **אמא היתה אומרת**, [חמ"ד] תשנ"ט.

א' בשן, **"ר' אליהו חזן, רבן של טריפולי ואלכסנדריה, ויחסו להשכלה"**, בתוך י' זהרי ואחרים (עורכים), **הגות עברית בארצות האיסלאם**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 410-418.

י' גויטע, **"על תחיית הדיבור העברי בארץ לוב"**, **לשונונו לעם** כח, ג (תשל"ז), עמ' 73-76.

-- **"הגנה יהודית בלוב"**, בתוך א' מגן (עורך), **הגנה יהודית בארצות המזרח**, תל אביב 1984, עמ' 12-14.

ה' גולדברג, **"היהודים בחברה ובכלכלה הכפרית של טריפוליטניה בשנים 1853 עד 1949"**, בתוך ח"י הירשברג (עורך), **זכור לאברהם: קובץ מאמרים לזכר ר' אברהם אלמליח**, ירושלים תשל"ב, עמ' 176-194.

-- **"על לשונם ותרבותם של יהודי טריפוליטניה"**, **לשונונו לח** (תשל"ד), עמ' 137-147.

-- **"השלטון העות'מאני בטרפולי מנקודת ראותו של מרדכי הכהן"**, **פעמים** 3 (תש"ס), עמ' 37-44.

-- **"המשכיות ושינוי במנהיגות של קהילת יוצאי טריפוליטניה"**, בתוך ש' דשן ומ' שוקד (עורכים), **יהודי המזרח: עיונים אנתרופולוגיים על העבר וההווה**, ירושלים ותל אביב 1984, עמ' 200-207.

-- **"בין טריפוליטאניה לארץ ישראל במאה הי"ט: ידיעות על שד"רים ועל עולים"**, **פעמים** 24 (תשמ"ה), עמ' 87-92.

-- **"חייטים בטרפולי בתקופה הקולוניאלית"**, **מקדם ומים ב** (תשמ"ו), עמ' 97-107.

-- **"טריפולי העות'מאנית"**, בתוך י' דן (עורך), **תרבות והיסטוריה**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 171-184.

--- **"הקהילה היהודית בטרפולי בין תהליכי מודרניזציה והעלייה לארץ: שיטת המחקר בהיסטוריה שבעל-פה"**, בתוך י' בן-עמי (עורך), **מחקרים בתרבותם של יהודי צפון אפריקה**, ירושלים תשנ"א, עמ' 333-342.

-- **"המזרחי והמזרחן: המפגש בין מרדכי הכהן לנחום סלושץ"**, **מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי** כב (תשס"ג), עמ' 145-157.

ב' גייעאן, **מפתגמי יהודי לוב**, בת ים תש"ס.

י' גייעאן ובי' גייעאן (עורכים), **שיר ושבחה ליום השבת**, חדרה תשנ"ה.

א' חזן, **פיוטי רבי משה בוג'נאח איש טריפולי**, ירושלים תשמ"ט.

מ' חלמיש, "שיר יבר יוחאי", ספר הזוהר ודורו", **מחקרי ירושלים במחשבת ישראל** ח (תשמ"ט), עמ' 357-386.

י' טובי, "פיוט לא נודע לרבי יצחק לוזון על פורים בורגול", בתוך י' בן-עמי (עורך), **מחקרים בתרבותם של יהודי צפון-אפריקה**, ירושלים תשנ"א, עמ' 75-82.

צ' טובי, "המרכיב העברי והארמי בעברית שבפי יהודי לוב", **בין עבר לערב**, כרך ג, תשס"ד, עמ' 182-189.

י"מ טולדנו, "הסכמות טריפולי בשנים תק"ן-תקנ"ג על סדרי הקהילה", בתוך הנ"ל (עורך), **אוצר גנזים**, ירושלים תש"ך, עמ' 80-82.

--, "ר' חיים אנהורי מטריפולי", בתוך הנ"ל (עורך), **אוצר גנזים**, ירושלים תש"ך, עמ' 148-149.

--, "איגרת מרבני צפת לרבי יצחק רקח בטריפולי משנת תרל"ב", בתוך הנ"ל (עורך), **אוצר גנזים**, ירושלים תש"ך, עמ' 181-183.

א' יערי, "תעודות לתולדות הישוב בחברון (אגרת חכמי תוניס אל חכמי טריפולי בענין שלוחי חברון, תר"א-1841), **סיני לב** (תשי"ג), עמ' רכה-רכח.

--, "עלייתם של יהודי לוב לארץ ישראל", בתוך מ' אליאב וי' רפאל (עורכים), **ספר שרגאי: פרקים בחקר הציונות הדתית והעליה לארץ ישראל**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 236-250.

--, **יהודי לוב: גולה וגאולה**, ירושלים תשנ"ב.

מ' כהן, "רקיקי חג השבועות (בנוסח יהודי טריפולי מלוב)", **ידע עם**, כרך טז (תשל"ג), מס' 39-40, עמ' 63.

ח' כחלון, **ההעפלה מלוב: סיפור הגבורה של יהודי לוב ומאבקם לעליה ארצה**, קרית אונו 1999.

י' כחלון, "המאבק על דמותה הרוחנית של העדה היהודית בלוב במאה הי"ט ובעשור הראשון של המאה ה-20", בתוך ח"י הירשברג (עורך), **זכור לאברהם: קובץ מאמרים לזכר ר' אברהם אלמליח**, ירושלים תשל"ב, עמ' 79-122.

א' כלפון, **ספר מי כמוך, שנוהגים לקחת פה טראבלס ביום השבת שלפני הפורים הנקרא "פורים שריף"**, טריפולי תרפ"ג.

--, **לקט הקציר: הלכות**, ירושלים תשנ"ב.

--, **חיי אברהם: טעמי המצות והמנהגים**, ההדיר ל' נחום, ירושלים תשנ"ב (תשכ"ה).

ח' כלפון, **לנו ולבננו: מעגלי חיי הקהילה הלובית מראשית השנה ועד אחרית שנה**, עם מבחר קטעי היסטוריה, הווי ומנהגים, פתגמים וסיפורים מפי זקני העדה, תל אביב תשמ"ו.

פ' זוארץ, "כומס", עם **וספר**, תש"ד, עמ' 63.

--, "החינוך העברי בטריפולי", עם **וספר**, תשי"ה, עמ' 75-76.

--, **שיר ידידות למשורר ר' אברהם בן יוסף ז"ל עם מבוא וביאור קצר**, ירושלים תשי"ז.

--, "כסא אליהו הנביא בברית מילה בלוב", **ידע-עם**, כרך ז (תשכ"ב), מס' 25, עמ' 62-63.

--, "היהודים שוכני המערות בארץ לוב", **מחניים**, חוב' צג-צד (תשכ"ד), עמ' 82-87.

--, "דרך למוד התורה בטריפולי", **שמעתין**, שנה ה (תשכ"ח), גל' 17, עמ' 67-68.

--, **אחת מני רבות: קורות עליית משפחה אחת**, תל אביב 1970.

--, **שנתיים ועוד**, תל אביב תשמ"ד.

--, **הגיגים: שירים לעת מצוא**, בעריכת ז' בוארון, ירושלים 1990.

--, ופי' תייר, **ארבעים שנה: תרפ"ז-תשכ"ז, להסתלקותם של ר' רפאל דאבוש זצ"ל ור' נחום זצ"ל**, תל אביב תשכ"ז.

--, ופי' תייר, **שאו זמרה**, תל אביב תשל"ט.

--, ופי' תייר, **חכמות נשים: לדמותה של האשה העבריה בלוב**, תל אביב תשמ"ב.

א' זכות, **ספר יוחסין השלם**, ירושלים תשי"ד.

ר' זרוק, **סדר קריאת הסליחות בחודש אלול לפי מנהג יהודי לוב**, בת ים תשנ"ו.

מ' חגיגי ואחרים (עורכים), **שורשי יהדות לוב-טריפולי**, בני ברק תשמ"ב.

י' חגיגי-לילוף, "נוער ותנועות הנוער היהודי בלוב", בתוך: **נוער בין שני עולמות: תנועת הנוער בארצות האיסלם**, תל אביב 1995, עמ' 43-54.

--, **המפגש של יהודי לוב עם החיילים הארצישראלים**, אור יהודה 1995.

--, "יהודי לוב בעת העתיקה, מסורות והנחות על קדימותו של הישוב היהודי בלוב", **עדות 1** (תשנ"ו), עמ' 10-16.

--, "לוב: ציונות, הגנה והעפלה", בתוך ח' סעדון וי' רפל (עורכים), **במחתרת מארצות האסלאם: פרשיות העפלה והגנה**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 53-74.

--, **יובל לעליה הגדולה מלוב**, אור יהודה תשנ"ט.

--, **תולדות יהודי לוב**, בת ים תש"ס.

--, **פרעות 1945, 1948 ו-1967 בלוב; רקע, מהלך, תוצאות ותגובות**, בת ים תשס"ג.

--, **יהודי לוב בתקופת מלחמת העולם השנייה תחת השלטון הפשיסטי-נאצי**, בת ים 2003.

- , **סוכת שלום**, נתניה תשנ"ד.
 --, **בבהילו יצאנו מלוב**, נתניה 1995.
 --, **חידות מי יבין**, תל אביב 1996.
 א' מגדיש, **ציונות אלישמע: תערוכה מגלות לחרות**, תשמ"ח.
 י' מסינג, גדולי רבני טוניסיה ולוב, והיו עיניך רואות את מוריד ב', **תולדות ישראל** ח, משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשמ"ו.
 ח' מקובר, **חכמי לוב: מסכת חיהם המופלאים של מאורי האומה שחיו בלוב**, ירושלים תשנ"ב.
 מ' נוביץ, "עדות מפי עצירים יהודים ילידי לוב", **עדות**, חוברת ח (ניסן תשנ"ב), עמ' 89-94.
 ד' נוי (עורך), **שבעים סיפורים וסיפור מפי יהודי לוב**, ירושלים תשכ"ח.
 ש"א נכון, "יהודי לוב", **ילקוט המזרח התיכון**, חוברת 1, ינואר 1949, עמ' 21-25.
 ז' נעים, **לוב: קהילה שהייתה**, תל אביב תש"ם.
 ד' סיטון, **קהילות יהודי ספרד והמזרח**, ירושלים 1974, עמ' 113-125.
 --, **הקהילות הספרדיות בימינו**, ירושלים תשמ"ב, עמ' 134-146.
 ר' סימון, "יהודי לוב והסביבה הנוכרית בשלהי התקופה העות'מאנית: היבטים פוליטיים, חברתיים וכלכליים", **פעמים** 3 (1979), עמ' 5-36.
 --, "יהודי לוב על סף שואה", **פעמים** 28 (1986), עמ' 44-77.
 --, "התנועה העברית בלוב", **שורשים במזרח** ב (1989), עמ' 173-209.
 --, "ייחסי גומלין בין יהודים למוסלמים בלוב בשלהי התקופה העות'מאנית", בתוך א' חיים (עורך), **חברה וקהילה, מדברי הקונגרס הבינלאומי השני לחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח תשנ"ה**, ירושלים תשנ"א, עמ' 211-223.
 --, "מחוג ציון לציונות מגשימה: עלית יהודי לוב", **שורשים במזרח** ג (1991), עמ' 295-351.
 --, "ייחסי יהודים ומוסלמים בלוב במאות התשע-עשרה והעשרים", בתוך ח' לצרוס-יפה (עורכת), **סופרים מוסלמים על יהודים ויהדות: היהודים בקרב שכניהם המוסלמים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 195-217.
 --, "תמורות במעמדן של נשים יהודיות בלוב", **שורשים במזרח** ד (1998), עמ' 183-200.
 --, "ופקדתי אתכם: העליה מלוב", בתוך ח' סעדון (עורך), **גלוי ובסת: העליות הגדולות מארצות האסלאם (1948-1967)**, ירושלים תש"ס, עמ' 47-60.
- ני סלושץ, "אפריקה בעבר ובהווה, טריפולי די ברבריה", **העולם**, שנה א (1907), עמ' 259-260, 274-275.
 --, "בהררי לוב", **רשומות**, כרך ד (תרפ"ו), עמ' 1-76.
 --, **נפוצות ישראל באפריקה הצפונית**, ירושלים 1946.
 ש' סלע, **החינוך בקהילות יהודי לוב**, נהלל תשמ"ז.
 ח' סעדון, **העליות הגדולות מארצות האסלאם – דפי מידע ומבחר מקורות: לוב**, ירושלים תשנ"ח.
 א' פדלון, **יהדות לוב בחו"ל והשתלבותה במדינת ישראל**, עבודת גמר, המחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשל"ז.
 ר' פטאי, "מחולות ביום הכפורים בין יהודי הקוקז וטריפוליטניה", **עדות**, שנה א (תש"ו), עמ' 55.
 י' קענער, "מחוז טריפולי שבאפריקה", **כנסת ישראל**, שנה א (תרמ"ו), עמ' 730-735 (חתום: אנוכי איש שד"ה).
 ב"צ רובין (עורך), **לוב: הדים מן היומן, פרק בפעילות הציונית של יהודי לוב**, ירושלים תשמ"ח.
 מ' רומני, "מאבק הציונים לשינוי פני הקהילה בלוב בראשית המאה העשרים", **מקדם ומים** ב (תשמ"ו), עמ' 251-278.
 --, "יהדות לוב: המשכיות והסתגלות, יובל לעלייתה ארצה", בתוך א' מזרחי וא' בן-דוד (עורכים), **עדות: עדות לישראל, גלות, עליות, קליטה, תרומה ומיזוג**, 2001, עמ' 374-398.
 ג' רקח, **רבני טריפוליטניה וחכמיה, עם קטעים מתולדות המחבר (כתב יד)**, טריפולי 1945, עמ' 1-21.
 --, **שליחי ירושלים בטריפוליטניה**, ירושלים תש"ח, עמ' קט-קיג.
 ע' שנהר, "סיפורי-משפחה במעשיה העממית הלובית", בתוך מ' אביטבול (עורך), **יהדות צפון אפריקה במאות י"ט, כ': עיונים בתולדותיה בתרבותה ובחברתה**, ירושלים תש"ם, עמ' קעב-קצב.
 פ' שנער, "סגירת מועדון 'מכבי' בטריפולי", **המזרח החדש**, כרך ה, חוב' 2 (18) (תשי"ד), עמ' 134.
 צ' שקד, **צלאת בושאייף (בזליתן)**, בני ברק תשכ"ז (בשכפול); פרטי המהדורה המקורית חסרים).
 מ' שרף, **נהוראי: ר' נהוראי ג'רמון מתוניס ופיוטיו**, תל אביב תשמ"ב.
 --, "ר' אברהם כלפון: היסטוריון ואיש אשכולות בטריפולי במאה הי"ח-י"ט", בתוך צ' מלאכי (עורך), **באורח מדע – מחקרים בתרבות ישראל: ספר היובל לאהרון מירסקי במלואת לו שבעים שנה**, לוד תשמ"ו, עמ' 403-427.

תעתיק לעברית

א	א
ב	ב
ג	ג
גי	גי
ד	ד
די	די
ה	ה
ו	ו
ז	ז
ח	ח
ט	ט
טי	טי
י	י
פ	פ
כי	כי
ל	ל
מ	מ
נ	נ
ס	ס
ע	ע
פ	פ
צ	צ
צ	צ
ק	ק
ר	ר
ש	ש
ת	ת
ת'	ת'
	מבוטאת כבי"ת דגושה.
	מבוטאת כרי"ש גרונית.
	מבוטאת כמו האות j בצרפתית או ז' בעברית.
	מבוטאת כדל"ת רפה (כמו th במילה this).
	מבוטאת כמו w באנגלית.
	מבוטאת כתי"ו נחצית.
	מבוטאת כזי"ן נחצית.
	מבוטאת ככ"ף דגושה.
	מבוטאת ככ"ף רפה.
	מבוטאת כפ"א רפה.
	מבוטאת כסמ"ך נחצית.
	מבוטאת כדל"ת נחצית.
	מבוטאת כקו"ף גרונית.
	בטריפולי ובסביבותיה מבוטאת כמו (č) tch.
	מבוטאת כתי"ו רפה (כמו th במילה think).

* העיצור המזה [ɛ] מתועתק בדרך כלל כאל"ף.

* הסימן תא מרבוטה [ð] מתועתק כה"א בסוף מילה וכת"ו בנטייה.

* שמות שיש להם מקבילה רווחת בעברית – בכתב או בהגייה – נכתבו על פי הצורה הנפוצה בעברית (למשל סולטאן ולא סלטאן).

* ציטוטים הובאו ככתבם וכלשונם, גם כשמילה בטקסט המצוטט תועתקה באופן שונה מהתעתיק שנקבע לספר.

מושגים בשולי העמודים

רננות ... 160	התורכים הצעירים ... 13	אביגור, שאול ... 152
רפאל, יצחק ... 155	ורדי, מאיר ... 157	אדאדי, אברהם חי ... 125
רקח, יעקב ... 126	זוארץ, פריגיא ... 195	אדאדי, ציון שאול ... 176
רקח, מסעוד חי ... 126	חזן, אליהו בכור ... 103	אוזייה ... 154
שוואט, פרגיי ... 162	חסאן, כיליפא גירמון ... 95	אורבך, אפרים אלימלך ... 146
שניים מקרא ואחד תרגום ... 99	יהודית והולופרנס ... 174	איבאציה ... 10
שקד, צוריאל ... 144	יט"א ... 140	אידלסון, אברהם צבי ... 159
תייר, פריגיא ... 149	יילו, שלמה ... 90	אלאטרש, פריד ... 162
תנאי עומר ... 47	ישראל [כתב עת] ... 140	אלברצלוני, יצחק ... 121
תנטימאת ... 47	כילפון, אברהם ... 125	אלמליח, אברהם ... 211
תרגום יונתן ... 121	כ"ץ (וילן), זאב ... 147	אלסנוסי, אידריס ... 11
תשובה, רנטו ... 94	כרמי, ישראל ... 152	ארביב, רוברטו ... 174
	כתם פז ... 119	ארביב-כושנה, יוסף ... 149
	לביא, שמעון ... 119	ארכיון הצליל הלאומי ... 161
	מאלוף ... 161	בוכיבזה, עמוס (עמישדי) ... 149
	מאלכית (אסכולת הלכה) ... 9	בחיי בן אשר ... 126
	מחמד עלי ... 11	בית החולים האיטלקי ... 183
	מימון, יוסף ... 142	בלבו, איטלו ... 19
	מימון, יעקב ... 120	בלולו, משה ... 95
	מכבי ... 145	בנו הלאל ... 113
	מניפסט הגזע האיטלקי ... 53	בקי, רוברטו ... 31
	מס הגאבילה ... 84	ברברים ... 9
	נגיארה, ישראל ... 161	ברית עברית עולמית ... 147
	נמני, ציון ... 156	גביון, חי ... 91
	סירני, עדה ... 152	גויטע, יוסף ... 147
	סנוסיה ... 50	גויטע, עמישדי ... 176
	סנש, חנה ... 177	גור, ישראל ... 150
	עבד אלוהאב, מחמד ... 162	גיעאן, יוסף ... 94
	עזריה-אפרתי, אליהו ... 147	גירמון, נהוראי ... 119
	פדלון, חיים ... 147	דאבוש, שאול ... 144
	פורים אלשריף ופורים בורגיל ... 200	דה פליציה, רנצו ... 105
	פראטו, דוד ... 142	דואר, יאיר ... 177
	פרגיון, יעקב ... 176	דובדבני, ברוך ... 155
	פרהוד ... 60	דיסני, דריו ... 140
	פרישמן, דוד ... 177	הבריגדה היהודית ... 108
	קדאפי, מעמר ... 22	הכהן, חיים ... 122
	קרמנלי (משפחה) ... 10	המרכז לחקר המוסיקה היהודית ... 160
	רומל, ארוין ... 64	הרטום, אליהו שלמה ... 90
הסברי המושגים בשולי העמודים		
הם באחריות צוות הפרויקט		

המחברים

מר יעקב חג'ג לילוף – חוקר יהדות לוב. מנהל המכון ללימודים ולמחקר יהדות לוב באור יהודה. בעל תואר מוסמך מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב. חבר הנהלת הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב.

ד"ר אסיקה מרקס – אתנומוסיקולוגית, עמיתת מחקר במרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית, ראש מסלול מוסיקה במכללה האקדמית צפת. עוסקת במחקר של מסורות המוסיקה בעדות יוצאי ספרד ויוצאי המזרח, במחקר המוסיקה בארצות האסלאם ובמחקר אתנוגרפי.

ד"ר רחל סימון – היסטוריונית. חוקרת באוניברסיטת פרינסטון. חוקרת יהדות ארצות האסלאם בעת החדשה, עם התמקדות מיוחדת בלוב. פרסמה ספרים ומאמרים על לוב ועל יהודיה.

מר שלום סלע – מחנך. בעל תואר מוסמך מאוניברסיטת חיפה. חוקר החינוך בקרב יהודי לוב.

פרופ' אדווין סרוסי – מחזיק הקתדרה למוסיקולוגיה על שם עמנואל אלכסנדר, ראש החוג למוסיקולוגיה ומנהל המרכז לחקר המוסיקה היהודית באוניברסיטה העברית בירושלים. חוקר ומורה בתחומים שונים באתנומוסיקולוגיה, במסורות מוסיקה של היהודים ובמסורות המוסיקה סביב אגן הים התיכון.

גב' מלי קוך – חוקרת תרבות המטבח והאירוח של יהודי לוב.

פרופ' מוריס רומני – פרופסור למדע המדינה והמזרח התיכון, מופקד על המרכז למורשת יהדות ספרד ע"ש יחיאל אלישר באוניברסיטת בן גוריון בנגב. עוסק במחקר ובהוראה של התחומים האלה: יהדות לוב בתקופה המודרנית, משטרים, דת ולאומיות במזרח התיכון בעת החדשה, יחסים בין עדות ומיעוטים.

ד"ר זבולון בוארון – מחנך. חוקר יהדות לוב. פרסם ספרים ומאמרים בתנ"ך, בלשון, בהיסטוריה, במנהגים ובפולקלור של קהילות ישראל, בעיקר קהילות צפון אפריקה.

מר פדהצור בנעטיה – יו"ר ומנהל "אור שלום", מרכז לשימור והנחלת מורשת יהודי לוב בבת-ים, הכולל ארכיון תמונות ומסמכים. עורך הדו-ירחון **עאדא** על יהודי לוב.

מר יוסף בן דוד ג'אן (ג'יעאן) – חוקר מורשת יהדות לוב, חכמיה ורבניה. מהנדס אווירונאוטי בתעשייה האווירית לישראל.

פרופ' הרווי גולדברג – אנתרופולוג במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים; מופקד הקתדרה על שם שרה אלן שיין בתחום הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה. עוסק במחקר ובהוראה המשלבים בין האנתרופולוגיה לבין מדעי היהדות, ובכלל זה חקר ההיסטוריה החברתית והתרבותית של יהודי לוב.

מר משה בן יוסף ג'יעאן זרקינא – מורה וחוקר יהדות לוב. חבר הנהלת הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב והמכון למחקר מורשת יהודי לוב שבאור יהודה.

מר פריג'א זוארץ (1907-1993) – רב, הוגה, משורר, מלחין, חזן ומחנך. ממנהיגי הקהילה היהודית בכימוס. עלה ארצה בדצמבר 1949. היה מורה ומנהל בית ספר. כיהן כחבר כנסת בשנים 1955-1969. חיבר ספרים על ההיסטוריה של יהודי לוב ועל מורשתה. הקים את "ועד קהילות לוב".

ד"ר סומיקאזו יודה – מרצה באוניברסיטאות אוסקה, קיוטו והאוניברסיטה הבודהיסטית הבינלאומית ביפן. בלשן, חוקר דיאלקטים ערביים. כתב דיסרטציה על הערבית של יהודי טריפולי באוניברסיטה העברית בירושלים.

המקורות לאיורים בספר

אוספים ציבוריים ופרטיים

משה ג'יעאן, נתניה: 123, 195, 241, 246, 249, 250, 251

אור שלום, מרכז לשימור והנחלת מורשת יהדות לוב, בת ים: 15, 16 למטה, 17, 21, 26, 27, 31, 34, 35, 38 למטה, 41, 43-45, 52, 56, 76 למעלה, 79, 93, 94, 96, 97, 120 למטה, 126 למטה, 128, 129, 132, 136, 143, 144, 149, 154-156, 158, 173, 175, 176, 179, 184-186, 188, 189, 190, 193, 200, 201-204, 209, 211, 213, 216, 217, 219 (למטה), 220, 221, 223-230, 232, 235, 239, 242, 243, 244

ארכיון התמונות של מרכז מורשת יהדות לוב, הארגון העולמי של יהודים יוצאי לוב, אור יהודה: 106, 108, 119, 121 למטה, 214, 215, 231

בית התפוצות, ארכיון התצלומים, תל אביב: 11, 16 למעלה (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 36 (אוסף זינט נעים, לונדון), 38 למעלה (אוסף ד"ר נחום טום גידל, ירושלים), 40 (בנימין דבש, תל אביב), 47 (אוסף זינט נעים, לונדון), 55 (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 58 (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 66 (אוסף זינט נעים, לונדון), 83 (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 86 (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 92 (מרכז תרבותי ליהודי לוב), 100, 104 (אוסף זינט נעים, לונדון)

יד ושם, ירושלים: 19, 63, 64, 65, 69, 72, 76 למטה, 78, 81, 89

מכון בן צבי, ירושלים: 119, 120 (למעלה), 121 למעלה, 122, 124, 125, 126 למעלה, 127 למטה, 206

המרכז לאמנות יהודית, ירושלים: 219 למעלה

חיים סעדון, רחובות: 157

רוזמרי אשל (אוסף ג'רר לוי), מיתר: 194

ספרים

כתם פז, חלק א, ליורנו 1795

אי אדאדי, השומר אמת, ליורנו 1849

מ' אסרורסי, וישב משה, חלק א, תוניס 1897

י' בראנץ, מילי דאבות, גירבה 1890

פ' זוארץ, הגיגים שירים לעת מצוא, בעריכת ז' בוארון, ירושלים 1990

חיים הכהן, מקראי קדש, ליורנו 1897

אי לביא, גאולת ה', ליורנו 1864

ח' מימון, באר לחי, ליורנו 1888

פ' נעים, מזמרת הארץ, ליורנו 1870

סלושץ, ספר המסעות, 135, 223

פעמים, 100, קיץ תשס"ד, 159

ג' רקח, רבני טריפולי וחכמיה, טריפולי 1945

י' רקח, מעטה תהילה, ליורנו 1852

י' רקח, קול יעקב, ליורנו 1852

י' רקח, קולו של יעקב, ליורנו 1887

מ' רקח, מעשה רקח, ליורנו 1752

M. Cohen & Moreno, *Gli Ebrei in Libia*, Roma, 1928

(237, 127 למעלה)

E. Banse, *Tripolis*, Weimar 1923 (9, 23)

The National Geographic Magazin, June 1930

תמונת השער

אנו מודים לבעלי הזכויות על הרשות להשתמש באוספיהם.

עשינו כמיטב יכולתנו לאתר את בעלי הזכויות על המקורות

לתצלומים. אנו מתנצלים מראש על כל טעות או השמטה,

ואם תובא לידיעתנו, נפעל לתקנה במהדורה הבאה.

to continue this important endeavor of preserving the Libyan Jewish heritage for many years more. Likewise I would like to thank Mr. Moshe Gi'an (Zarkina), a one-man institution. He is another pioneer in the study and documentation of Libyan Jewry and in particular of the community of Misrata. The books, photographs and documents in his possession are a treasure for any researcher interested in this topic.

As mentioned above, this is the seventh volume in this series. Since the publication of the first volume on the Jewish community of Yemen in 2002, the series has undergone changes. Among others the number of pages has been increased from the original 200-page limit. Looking back the volumes on Yemen and Iraq suffer from these changes. We could have easily expanded those volumes enriching them with more material. The size of the present volume may give the impression that more varied and significant processes occurred in Libya than in Yemen and Iraq, but that would be mistaken.

In June 1967 Jews were murdered in Libya, and in the wake of that tragedy the last Jews left the country, bringing Jewish existence in Libya to an end. Exactly forty years later this book appears providing another layer in the preservation of the Libyan Jewish heritage.

Haim Saadoun
Jerusalem 2007

books written by Libyan Jews; and the museum established in Or Yehuda – all of these are important layers for preserving the memory of the Libyan Jewish community.

This volume, like the previous ones, reflects the status of literature on the Jewish community. Some of its chapters are devoted to topics that have never been discussed before. For example, the contribution by Edwin Seroussi and Esika Marks on the music of Libyan Jewry; the chapter by Mali Koch on the kitchen, the chapters by Pedazur Benattia on the home, dress and the synagogue; the chapter on the theater, which discusses the theater in the context of Zionist activity in Libya. We hope that these chapters will provide a basis for further research on these topics.

Nevertheless editing the volume on Libyan Jewry presented a dilemma: on the one hand the sources that describe the community in the nineteenth and twentieth centuries are good, reliable and relatively rich; however research into various topics of Libyan Jewish life, as discussed in the book, has been less than satisfactory, as is also the case with the entire series.

We have not been able to refer in the chapters of the book, nor in the bibliography, to articles and studies on the ancient past of Libya and its Jews – a particularly fascinating topic. As part of a rising trend in the study of Jewish communities in the East, a developing concept is that the Jewish presence preceded Islam, presuming that there was an essential connection between the pre-Islamic past and the community in the later period. It seems that this topic still requires methodological thought and serious study.

Among the research trends a pre-dominant one is emphasis on Zionist activity, however not enough study has been devoted to processes within the community. For example, Jews in the Libyan economy, aspects of Jewish-Arab symbiosis, the breadth of rabbinic learning and its contents, Hebrew poetry, periodical literature, political activity in general and the part of the Jews in the Italian culture that developed in Libya. In these chapters we have not been able to explain these phenomena sufficiently. Time is still required for comparative research in order to reach conclusions, and these subjects have only been touched on cursorily.

I would like to thank the scholars for the chapters they wrote and for their patience with my suggestions of what to include and what to delete as well as the informants who enriched our knowledge. Special thanks go to Prof. Harvey Goldberg, a pioneer in the study of Libyan Jewry, who generously availed me of his vast knowledge of the community. I made the acquaintance of Mr. Yaacov Hagag-Lilouf some years ago when I was teaching at Ben-Gurion University of the Negev. Since then we have become close, and I have followed his efforts for preserving the heritage of Libyan Jewry. I have the greatest respect for him and for his work in that area. An additional benefit of my work editing these volumes has been the opportunity to make the acquaintance of exceptional individuals. A case in point is Mr. Pedazur Benattia, founder and director of Or Shalom. He has helped me and also made available to me his collection of rare photographs, manuscripts and artifacts, which he has been collecting for years, and has been most generous towards me. Let me express my hope that he will be able

PREFACE

This book is the seventh volume in the series Jewish Communities in the East in the Nineteenth and Twentieth Centuries.

The historiography of Libyan Jewry has been blessed with important writers, members of the community, whose works are the mainstay of historical and ethnographic research on the Jews of Libya. Abraham Adadi, Mordechai Hacoheh, Gavriel Roccah and Frija Suarez are the notable cornerstones among these writers. The most important of them all is Mordechai Hacoheh, whose work *Higgid Mordechai* is the starting point for all the researchers who succeeded him. He acquired this status by virtue of the fullness of the descriptions, his perceptive comprehension of events, the depth of his understanding of processes within the community, precision in details and his rich and forceful language. In addition to researchers from the community itself, there were scholars from outside it, most important among them Nahum Slouschz and Renzo de Felice. The latter studied primarily the Italian period and the Jews in independent Libya, a period regarding which Mordechai Hacoheh was familiar only with its first years. To a degree, even if from different points of view, Cohen and de Felice complement each other and provide high quality basic research.

The Jewish Community in Libya in the nineteenth and twentieth centuries had to deal with changes of rule frequently. Between 1835 and 1911 the Ottoman Empire ruled over Libya, and during the last third of this period its regime instituted major legal and administrative reforms. In 1911 Ottoman rule ended and thirty-two years of direct Italian rule began. This was too short a period to have left a lasting imprint on the country; nevertheless changes did occur in the policy of the rulers, with the rise of Mussolini and his fascist movement to power in Italy in 1922, and even more so with the treaty he signed with Hitler and the establishment of the Rome-Berlin Axis in 1936. Between 1943 and 1951 Libya was under military rule, starting with the British conquest of the country in a tough campaign that lasted three years. The British regarded themselves as a transitional regime, and the question of Libya's future was discussed at the United Nations in 1947. In 1951 Libya received its independence. At that time most of the Jews left the country and only a few thousand remained, but even they left gradually in the first years after independence. Despite the change of regimes, there was a continual improvement in many facets of communal life: legal status, communal organization, demographic growth, quality of life and more. Nevertheless, the cultural flourishing that occurred in many communities in Muslim countries, did not take place equally in Libya. Why that is the case remains a subject for further research.

Many members of the community have recorded their memoirs in writing and published them. The periodical *Alei Zayit*, published by Moshe G'ian; The periodical *Aada* edited by Pedazur Benattia; the periodical *Halivluz*, which has recently started to appear under the auspices of the World Organization of Libyan Jewry and the Institute for Libyan Jewish Studies;

TABLE OF CONTENTS

Preface / Haim Saadoun	7
Libya and the Jews of Libya / Harvey Goldberg	9
Demography / Yaacov Hagag-Lilouf	23
The Jews in the Local Economy / Yaacov Hagag-Lilouf	33
The Jews in their Surroundings / Morris Roumani	47
The Jews of Libya on the Verge of Shoah / Rachel Simon	63
Communal Organization / Moshe Gi'an Ben Yosef (Zarkina)	83
Education / Shalom Sela	97
Language / Sumikazu Yoda	113
Rabbinical Literature / Zvulun Buaron	119
Hebrew Poetry / Zvulun Buaron	129
Zionism and Aliya / Yaacov Hagag-Lilouf	139
The Musical Tradition of Libyan Jewry / Esika Marks and Edwin Seroussi	159
Theatre in the Zionist Movement in Libya / Joseph Ben David Gian (Gi'an)	173
The Life Cycle / Yaacov Hagag-Lilouf	183
The Yearly Cycle / Frija Suarez	195
Synagogues and Ritual Artifacts / Pedazur Benattia	209
Dress / Pedazur Benattia	223
The Jewish Neighborhoods and Homes / Pedazur Benattia	231
The Kitchen / Mali Koch	239
Chronology	253
Bibliography	259
Transcription	263
List of Terms	264
List of Authors	265
Photo Credits	266

Advisory Committee:

Ben-Zvi Institute: Prof. Aharon Maman (chairman), Prof. Haggai Ben-Shammai, Dr. Miriam Frenkel, Mr. Michael Glatzer, Prof. Nahem Ilan, Mr. Adi Ofer, Dr. Haim Saadoun, Prof. Shalom Sabar, Dr. Zvi Zameret

Ministry of Education: Mr. Moshe Zafrani, Dr. Itzhak Itzhaki

Founding Editor: Dr. Haim Saadoun

Staff of the Project:

Research: Menashe Anzi, Rafael Green

Editorial Secretary: Naama Shai-Katrieli

Production: Michael Glatzer

Administrative assistant: Sarit Noy

Graphic design "Libya": Tal Pockard-Tzalel

Copy editing: Avi Ben-Amitai

Cartography: Sofer Maps

Art photography: Vladimir Naikhin

Series design: Ruthie Beth-Or

We wish to thank the following institutions for their contribution to the project:

Or Shalom, the Center for Preservation of the Libyan Jewish Heritage

The World Organization of Libyan Jews

Photo Archive, Beth Hatefutsoth, The Museum of the Jewish Diaspora, Tel Aviv

The Central Zionist Archives, Jerusalem

Moshe Gi'an (Zarkina), Netanya

© All rights reserved to the Ministry of Education and the Ben-Zvi Institute of Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew University of Jerusalem, 2007.

ISSN 1565-0774

Printing: A.R.T. Offset Printing, Tel Aviv

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

LIBYA

Edited by:
Haim Saadoun

Ministry of Education
Pedagogical Secretariat
The Center for the Oriental Jewish Heritage

Ben-Zvi Institute for the Study
of Jewish Communities in the East of
Yad Izhak Ben-Zvi and the Hebrew
University of Jerusalem

Also in this series:

Yemen, edited by Haim Saadoun, 2002

Iraq, edited by Haim Saadoun, 2002

Morocco, edited by Haim Saadoun, 2004

Tunisia, edited by Haim Saadoun, 2005

Iran, edited by Haim Saadoun, 2006

The Life Cycle, edited by Shalom Sabar, 2006

JEWISH COMMUNITIES IN THE EAST IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

LIBYA

